

ИСТОРИЯ

УДК 94 (476) «1921–1939»

Булатая Вікторыя Юр'еўна

магістр філалогіі, аспірант кафедры
філасофіі, гісторыі і метадалогіі адукацыі
Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы
г. Мінск, Беларусь

Viktoryia Bulataya

MA in Philology,
PhD Student of the Department
of Philosophy, History
and Methodology of Education
National Institute for Higher Education
Minsk, Belarus
e-mail: wiktoriaumianek@gmail.com

ПОГЛЯД НА БРЭСЦКУЮ ЦАРКОЎНУЮ УНІЮ
НА СТАРОНКАХ ЗАХОДНЕБЕЛАРУСКИХ КАНФЕСІЙНЫХ ВЫДАННЯЎ
МІЖВАЕННАГА ПЕРЫЯДУ

Артыкул прысвечаны погляду на гісторыю Брэсцкай царкоўнай уніі, які быў адлюстраваны на старонках міжваеннай прэсы. Даследаванне скіравана на вызначэнне пазіцыі, якой прытрымліваліся прадстаўнікі розных канфесій у дачыненні да Уніі 1596 г. Дзеля вырашэння даследчай задачы былі прааналізаваны прадстаўленыя ў бібліятэчных зборах нумары выданняў праваслаўных і каталіцкіх беларускіх рухаў. Вынікі даследавання паказалі, што сярод праваслаўных рухаў не было адзінага погляду на гісторыю Царкоўнай уніі. У сваю чаргу, выдаўцы і аўтары каталіцкай беларускамоўнай прэсы лічылі Унію не толькі рэлігійнай, але і палітычнай з'явай.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: Царкоўная унія; неаунія; міжваенная прэса; уніяты; каталікі; праваслаўныя; Заходняя Беларусь.

THE VIEW ON THE BREST CHURCH UNION
ON THE PAGES OF WESTERN BELARUSIAN CONFESSIONAL
PUBLICATIONS OF THE INTERWAR PERIOD

The article is devoted to the view on the history of the Brest Church Union, which was reflected on the pages of the interwar press. The study is aimed at determining the position held by representatives of different confessions in relation to the Union of 1596. In order to solve the research problem, the issues of publications of the Orthodox and Catholic Belarusian movements presented in the library collections were analyzed. The results of the study showed, that there was no unified view on the history of the Church union among the Orthodox movements. In turn, the publishers and authors of the Catholic Belarusian-language press considered the union not only a religious, but also a political phenomenon.

К e y w o r d s: Church union; neo-union; interwar press; Uniates; Catholics; Orthodox; Western Belarus.

У міжваенны час на старонках прэсы, што выходзіла на тэрыторыі Заходняй Беларусі, разгарнулася палеміка, прадметам якой была праблема адраджэння Царкоўнай уніі. Публікацыя шэрагу палемічных артыкулаў абумоўлена наступнымі фактарамі.

Па-першае, у міжваенны час на тэрыторыі Заходняй Беларусі адбываўся адметны канфесійны працэс – адраджэнне Царкоўнай уніі. Дадзеная з’ява ў айчыннай гістарыяграфіі акрэсленая тэрмінамі «новая Унія», або «неаунія» [1; 2; 3]. Як вядома, Царкоўная унія на нашых землях была прынята Брэсцкім царкоўным саборам у 1596 г. і скасаваная Полацкім царкоўным саборам у 1839 г. У 1924 г. біскуп Генрык Пшэздзецкі атрымаў ад Рымскага Папы спецыяльныя паўнамоцтвы па распаўсюджанні неауніі ва ўсходніх ваяводствах Другой Рэчы Паспалітай [2, с. 116].

Па-другое, з’яўленне артыкулаў палемічнага характару абумоўлена наяўнасцю разнастайных перыядычных выданняў, якія распаўсюджваліся на тэрыторыі Заходняй Беларусі, у тым ліку выданняў, набліжаных да царкоўных колаў. Прадстаўнікі разнастайных палітычных і царкоўных рухаў выдавалі ўласную прэсу, якая адлюстроўвала іх погляды на палітычнае, канфесійнае і нацыянальнае жыццё. Адпаведна, пазіцыя па актуальным і вострым пытанні адраджэння Царкоўнай уніі мае адлюстраванне на старонках тагачасных друкаваных выданняў рознай канфесійнай скіраванасці.

Адзначым, што новая Царкоўная унія распаўсюджвалася пры падтрымцы Усходняй місіі айцоў-езуітаў. Ідэйна прыхільнікі новага царкоўнага злучэння лічылі свой праект паслядоўным працягам ідэй Брэсцкай уніі 1596 г. Прыхільнікі неауніі ў сваёй дзейнасці пераследвалі канкрэтную мэту: «справа рэлігійнага злучэння Беларускага народу [4, с. 3]». Уніяты лічылі, што грамадская і палітычная кансалідацыя – другасныя рэчы, якія выцякалі менавіта з рэлігійнага злучэння беларусаў [5, с. 13]. Аднак умовы такога злучэння былі досыць безапеляцыйныя: аб’яднанне было магчыма толькі пад дахам Апостальскай сталіцы і пры поўным падпарадкаванні Рымскаму Папу [1, с. 28].

Варта падкрэсліць, што неаунія на землях Заходняй Беларусі распаўсюджвалася ва ўмовах шматканфесійнага насельніцтва. Дзейнасць уніятаў галоўным чынам была скіраваная «на канфесійнае перавыхаванне праваслаўных жыхароў. Але апорай Уніі ў Заходняй Беларусі былі менавіта беларусы-каталікі, нашчадкі колішніх уніятаў [2, с. 120]». Улічваючы гэтыя акалічнасці, распаўсюджванне неауніі ў Заходняй Беларусі закранала інтарэсы як прадстаўнікоў Праваслаўнай, так і Каталіцкай Цэркваў.

Актывізацыя унійнай справы стала штуршком для напісання палемічных тэкстаў у сродках масавай інфармацыі. Палеміка вакол адраджэння Царкоўнай уніі мела шматгранны характар. Адна з тэмаў, што разглядалася ў гэтым рэчышчы, – гістарычная. Прадстаўнікі нацыянальнага беларускага руху, якія ідэнтыфікавалі сябе як вернікаў той ці іншай канфесіі, выказвалі

свой погляд на царкоўную гісторыю. На старонках выданняў з'яўляліся артыкулы, прысвечаныя ацэнцы і асэнсаванню падзей, звязаных з заключэннем Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 г., аналізаваліся вынікі, акрэслівалася яе гістарычнае значэнне. Актуальнасць праблемы выдатна характарызуе выказванне аднаго з тагачасных рэдактараў (належаў да кола часопіса «Съветач Беларусі») У. Більдзюкевіча: «За выняткам Берасцейскага Сабору ў 1596 годзе, справа Уніі не набірала на нашых землях такое вастраты, як цяпер [6, с. 6]».

Такім чынам, важнай даследчай задачай з'яўляецца прааналізаваць матэрыялы, датычныя да гісторыі Царкоўнай уніі, якія мелі палемічны характар і публікаваліся на хвалях канфесійнай дыскусіі. Для правядзення аналізу намі былі ўзяты сродкі масавай інфармацыі, якія выдаваліся праваслаўным і каталіцкім беларускім рухамі або іх актыўнымі дзеячамі. Матэрыялы на тэму гісторыі Царкоўнай уніі былі выяўлены ў наступных сродках масавай інфармацыі:

- ♦ царкоўна-народны двухтыднёвік «Беларуская зарніца» (1928–1929 гг.). Выдаваў прат. А. Коўш, актыўны дзеяч беларускага руху;
- ♦ царкоўна-нацыянальны двухтыднёвік «Съветач Беларусі» (1930–1933, 1936 гг.). Яго выдаўцы: Цэнтральны беларускі праваслаўны камітэт (ЦБПК), рэдактар – У. Більдзюкевіч;
- ♦ орган незалежнай царкоўна-грамадскай думкі, часопіс «Голас праваслаўнага беларуса» (1931–1932 гг.). Рэдагаваў часопіс М. Маркевіч;
- ♦ штотыднёвая газета «Беларуская Кругіца» («Крыніца»), друкаваны орган партыі «Беларуская хрысціянская дэмакратыя» (1917–1940 гг.), заснавальнікамі якой з'яўляліся каталіцкія святары і вернікі;
- ♦ часопіс «Chrysціjanskaja Dumka» (1928–1939 гг.), які выдаваў кс. Адам Станкевіч, каталіцкі святар, адзін з лідараў партыі «БХД».

Як бачым, палеміка ў гістарычным рэчышчы мела месца як сярод праваслаўных актывістаў, так і сярод каталіцкіх. Асаблівасцю тагачаснай палемікі сярод праваслаўных выданняў з'яўляецца тое, што на тэрыторыі Заходняй Беларусі дзейнічала Польская Аўтакефальная Праваслаўная Царква, якая не залежала ад Рускай Праваслаўнай Царквы (Свяцейшага правячага сіноду), адпаведна, ад яе поглядаў і ацэначных меркаванняў адносна гістарычных падзей, якія трансліраваліся ў 2-й пал. XIX ст. [7].

Варта адзначыць, што на жывы інтарэс праваслаўных аўтараў да праблемы Уніі уплываў і той факт, што менавіта праваслаўнае насельніцтва Заходняй Беларусі выступала патэнцыйным «аб'ектам уплыву» для прыхільнікаў неауніі. Яна, галоўным чынам, была скіраваная «на канфесійнае перавыхаванне праваслаўных жыхароў, якіх новыя уніяты называлі «праваслаўнымі нязлучанымі [8, с. 2]».

У нумарах за 1928 і 1929 гг. рэдакцыя «Беларускай зарніцы» змясціла гістарычны артыкул пра падзеі, звязаныя з прыняццем і распаўсюджаннем

Царкоўнай уніі 1596 г. на беларускіх землях «Берасьцейская царкоўная вунія 1596 г.» [9; 10]. Заўважым, што адзначаны артыкул не з'яўляўся аўтарскімі матэрыяламі рэдакцыі, ён амаль даслоўна ўзяты з кнігі «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі» аўтарства У. Ігнатоўскага (беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, гісторык, першы прэзідэнт Беларускай акадэміі навук) [11]. Перадрук матэрыялаў сведчыць аб тым, што рэдакцыя праваслаўнага часопіса падзяляла погляд на гістарычныя падзеі, сфарміраваны ў колах беларускіх гісторыкаў. Адпаведна, праваслаўныя актывісты для палемікі з новым унійным рухам трансліравалі актуальныя для іх часу гістарыяграфічныя напрацоўкі, а не сфарміраваныя ў XIX ст. пастулаты.

Паводле артыкула, прычынамі Брэсцкай уніі з'яўляліся:

1) жаданне адасобіцца ад уплыву замежных дзяржаў (найперш, Маскоўскай дзяржавы) і тым самым зменшыць уплыў праваслаўя на землях ВКЛ;

2) імкненне праваслаўнага духавенства мець тыя прывілеі, якія мела каталіцкае духавенства;

3) крызіс тагачаснай Праваслаўнай Царквы, якой «былі нанесены тры ўдары: адзін рэфармацыяй, другі адроджаным каталіцтвам, трэці – палітычным польскім уплывам [9, с. 8]».

Другі важны тэзіс заключаецца ў тым, што заключэнне Царкоўнай уніі з'яўлялася лагічным працягам палітычнай Уніі – Люблінскай (1569 г.). Яе заключэнню спрыялі працэсы рэфармацыі і дзейнасць ордэна езуітаў (працэсы контррэфармацыі), які меў «праграму максімум (Божую славу на зямлі), сваю праграму мінімум (пашырэнне каталіцтва і ўлады Папы) [9, с. 6]».

Адзначалася, што асветніцкая дзейнасць, будаўніцтва храмаў прывяло да таго, што каталіцтва стала папулярным не толькі сярод шляхты, але і сярод мяшчан. Захаваўся ўсходняга абраду і царкоўнаславянскай мовы ў набажэнствах паўплывала на тое, што ў Унію маглі пераходзіць і сяляне. Гэты факт паспрыяў пераходу сялян з праваслаўя ў каталіцтва [9; 10].

Агулам, «Беларуская Зарніца» пазітыўна ставілася да Уніі як да з'явы. Аднак працэс пераходу ў яе і вынікі – канфесійны падзел Вялікага Княства Літоўскага і залежнасць ад Кароны Польскай – прынеслі разлад на тэрыторыю княства.

Абсалютна адрозны ад часопіса «Беларуская Зарніца» погляд на ўнію меў часопіс «Голас праваслаўнага беларуса». У 1-ым і 2-ім нумарах выдання былі змешчаны артыкулы на тэму заключэння і распаўсюджання Брэсцкай царкоўнай Уніі, якія мелі адпаведна назвы «Да праблемы адраджэння нацыянальнае Царквы ў Беларусі [12, с. 10]» і «З чаго спарадзілася дыя як памерла гісторычная вунія [13, с. 10]».

«Голас праваслаўнага беларуса», як і «Беларуская Зарніца», у прычынах заключэння Уніі адзначалі жаданне прывілеяў для праваслаўнага духавенства, якія тады мела каталіцкае. Аднак рэдакцыя падкрэслівала: «Вунія ніколі не была і не магла быць нацыянальнаю беларускаю царквою [12, с. 11]».

Таксама аўтары заставаліся на пазіцыях гістарыяграфіі XIX ст. і былі перакананы, што заключэнне Уніі з'яўлялася «акцыяй зверху [13, с. 11]», народ жа да яе далучаўся пад прымусам. У той жа час, скасаванне Уніі – наадварот – гэта ініцыятыва простых вернікаў, да якой «сталі далучацца духавенства спачатку ніжэйшае, пасля вышэйшае і ўрэшце расійскі ўрад [13, с. 13]».

Вынікі распаўсюджання Уніі, на думку аўтараў, былі наступныя:

- ♦ заняпад беларускай культуры;
- ♦ аслабленне пазіцый Праваслаўнай Царквы праз неабходнасць пастаяннай барацьбы з Уніяй (прыводзіўся прыклад казацкіх паўстанняў 1648–1650 гг.).

Унія, на погляд рэдакцыі, прынесла «згубу, сьмерць [12, с. 11]».

У нумары часопіса «Сьветац Беларусі» рэдактар У. Більдзюкевіч у аўтарскім артыкуле «Справа ўнійная» [6] выказаў свой погляд. Ён разглядаў заключэнне Уніі 1596 г. як сродак «залячэння раны [6]» рэлігійнага падзелу насельніцтва ВКЛ на каталікоў і праваслаўных. Аднак, на думку рэдакцыі, спроба залячыць рану, аказалася не паспяховай. Прычыну няўдалага распаўсюджання Уніі Більдзюкевіч бачыў у тым, што да рэлігійнага пытання падключылася пытанне палітычнае: «І гэта было галоўнай перашкодай дзеля аб'яднання, бо народ заўсёды вычуе няшчырасць закуліснае работы, асабліва калі гэта датычыць яго рэлігійнага пачуцця [6]».

У сваю чаргу, каталікі не надавалі такой увагі гісторыі Уніі, як гэта рабілі праваслаўныя вернікі. Можам меркаваць, што гэта адбывалася з той прычыны, што Касцёл з'яўляўся апорай для неауніятаў [2], а таксама таму, што самі прыхільнікі неауніі вызначалі сябе як «...мы каталікі не лацінскага, а ўсходняга абраду [14, с. 5]», або «я веры грэка-каталіцкай [8, с. 3]». Некаторыя меркаванні і тэксты ўсё ж сустракаюцца на старонках прэсы і каталіцкай скіраванасці.

Газета «Biełaruskaja Krynica» з самага пачатку свайго выдання звяртала вялікую ўвагу на тэму адраджэння Уніі, увёўшы нават рубрыку «Куток аб уніі». Што тычыцца погляду на Царкоўную унію 1596 г., то тут аўтары трансліравалі пазіцыю аб тым, што рэлігійная справа Уніі стала ўрэшце палітычнай справай. «Унія ў вачах палякаў была пажадана настолькі, наколькі яна служыла справам паланізацыі шырокіх мас беларускіх [15, с. 1]».

У 1939 г. у часопісе «Chryscijanskaja Dumka» выйшла серыя артыкулаў, прысвечаных Брэсцкай царкоўнай уніі, пад агульным загалоўкам «Хрысціянства і беларускі народ» [16; 17; 18; 19]. Іх аўтарам з'яўляўся рэдактар часопіса А. Станкевіч.

Стрыжнем серыі артыкулаў з'яўлялася думка Станкевіча аб супярэчнасці Уніі, якая з аднаго боку аказалася «фальшывай», а з іншага – выратаваннем для беларускай нацыі і царквы. Пры ўсіх недахопах рэалізацыі Уніі на землях ВКЛ Станкевіч быў перакананы: Унія – быў

адзіны выхад са складанага становішча Вялікага Княства Літоўскага на той час. І не толькі выхад, але і «гістарычная неабходнасць і для беларускай цэрквы, і для беларускага народу [18, с. 5]», з гэтага выцякаў і тэзіс, які прасоўваў Станкевіч: за 243 гады свайго існавання Унія стала «беларускай нацыянальнай верай» [18, с. 5].

Перадумовай прыняцця Царкоўнай уніі Станкевіч называў страту фармальнай самастойнасці Беларусі пасля заключэння Люблінскай уніі 1569 г. і заняпад культурнага жыцця. Паводле А. Станкевіча, прымаючы Унію, урад Рэчы Паспалітай праследаваў палітычныя мэты, духоўныя адзінкі «згадзіліся на унію для дабра сваёй цэрквы» [17, с. 4].

Вынікі распаўсюджання Уніі Станкевіч лічыў негатыўнымі: «унія на беларускіх землях у XVIII ст. была ўжо выключна верай сялянскай, прычым у многім ужо злаціненая і спольшчаная [18, с. 4]». Таксама ўніяцкае духавенства, не атрымаўшы абяцання прывілеі ад лацінікаў, пераходзілі ў лацінскі абрад, пакідаўшы «свой абрад і мову, польшчыліся і пераходзілі ў польскае лацінства» [18, с. 4].

Аднак Станкевіч быў перакананы, што пасярод страт, якія прынесла Царкоўная унія, яна дала і найвялікшы здабытак: уніяцкая царква сталася адзіным сродкам беларускага нацыянальнага яднання: «Гэтых абедзвюх мэтаў яна дасягала карыстаючыся славянскім языком у Службе Божай, а такжа карыстаючыся языком родным, жывым, навучаючы ўніятаў-беларусаў аднаго і другога ў цэркве й у школе, насколькі гэтая існавала» [19, с. 4]. З яго слоў, менавіта Унія як нацыянальная рэлігія дапамагла захаваць нацыянальнасць пасярод адвечнай барацьбы паміж Усходам і Захадам.

Такім чынам, разгледзеўшы артыкулы з гістарычнай палемікай вакол пытання прыняцця Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 г., якія выдаваліся рознымі канфесійнымі выданнямі, можам адзначыць наступнае:

1) палеміка вакол гісторыі Уніі была актывізавана працэсам адраджэння Царкоўнай уніі. Прыхільнікі новага царкоўнага злучэння лічылі свой праект паслядоўным працягам ідэй Брэсцкай уніі 1596 г., пад іх уплыў траплялі праваслаўныя вернікі (у статусе перспектыўнай паствы) і каталікі (як апора для пашырэння ідэй). Гэта выклікала зваротную рэакцыю як ад праваслаўных, так і ад каталікоў, якія ў сваёй палеміцы закраналі і гістарычны аспект Царкоўнай уніі;

2) сярод праваслаўных рухаў не было адзінага погляду на гісторыю Царкоўнай уніі. На старонках выданняў транслявалася досыць палярная пазіцыя адносна гістарычных працэсаў XVI стагоддзя:

♦ рэдакцыя часопіса «Беларуская Зарніца» прасоўвала думку, што ідэя Уніі – пазітыўная з’ява (абапіралася пры гэтым на актуальныя для свайго часу гістарыяграфічныя напрацоўкі), але практычная рэалізацыя падпала пад крытыку;

♦ часопіс «Съветац Беларусі» разглядаў Унію як спосаб пераадолення рэлігійнага падзелу насельніцтва ВКЛ;

♦ выданне «Голас праваслаўнага беларуса» ў ацэнцы царкоўнай Уніі заставалася на пазіцыях гістарыяграфіі XIX ст. і ў гістарычным плане царкоўны саюз лічыла з'явай негатыўнай;

3) каталіцкія выданні не надавалі вялікай увагі тэме Уніі у гістарычнай рэтраспектыве. З невялікай колькасці апублікаваных матэрыялаў вынікае, што прадстаўнікі каталіцкіх рухаў Царкоўную унію 1596 г. успрымалі неадназначна. Яны лічылі яе ратавальнай для нацыі і надавалі статус нацыянальнай царквы. Але да метадаў распаўсюджання Уніі ставіліся досыць крытычна, негатыўна ўспрымалі той факт, што заключэнне Царкоўнай уніі мела палітычны аспект.

ЛІТАРАТУРА

1. *Верамееў, С. Ф.* Антон Немацэвіч. Святар і пакутнік / С. Ф. Верамееў. – Мінск : «Альфа-кніга», 2023. – 50 с.
2. *Загідулін, А. М.* Беларускае пытанне ў польскай нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) / А. М. Загідулін. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 183 с.
3. *Туронок, Ю.* Мадэрная гісторыя Беларусі. / Ю. Туронак. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2008. – 882 с.
4. Да Злучэння! – 1932. – № 1.
5. Да Злучэння! – 1932. – № 11.
6. Съветац Беларусі. – 1931. – № 1 (4).
7. *Афонский, П.* Что такое уния, как она начиналась и как окончилась? / П. Афонский // Минские епархиальные ведомости. – 1889. – № 6. – С. 146–155.
8. Да Злучэння! – 1935. – № 3.
9. Беларуская зарніца. – 1928. – № 7–8.
10. Беларуская зарніца. – 1929. – № 1.
11. *Ігнатоўскі, У. М.* Кароткі нарыс гісторыі Беларусі / У. М. Ігнатоўскі. – Менск, 1926. – 176 с.
12. Голас праваслаўнага беларуса. – 1931. – № 1.
13. Голас праваслаўнага беларуса. – 1931. – № 2.
14. Да Злучэння! – 1938. – № 9.
15. *Biełaruskaja Krynica.* – 1927. – № 34.
16. *Chryscijanskaja Dumka.* – 1939. – № 16.
17. *Chryscijanskaja Dumka.* – 1939. – № 17.
18. *Chryscijanskaja Dumka.* – 1939. – № 18.
19. *Chryscijanskaja Dumka.* – 1939. – № 19.

Поступила в редакцию 16.05.2025